

CONVERSA

M. Àngels Gener

CASSANENCA,
ABADESSA DURANT
10 ANYS DEL CONVENT
DE SANT DANIEL

RETRAT DE FAMÍLIA

Can Pijoan

UNA EXPLOTACIÓ
RAMADERA DE SOLIUS
QUE CONVIU AMB UN
HOTEL DE 4 ESTRELLES

PERFILS

Narcís Dalmau

MECÀNIC I CARBONER,
CONEGUT A LA BISBAL
COM EN DALMAU
'RECADER'

Josep Isern

LA JOVENTUT FENT
DE BOSQUETÀ AL MAS
PERXÉS DE SALIÒNÇ

León Villacampa

CARTER, AGUTZIL,
CAMPANER I PEÓ
CAMINER DE FOIXÀ

Joan Casals

DEL BARRI DE
L'ESTACIÓ DE JUIÀ,
PROP DE BORDILS I DE
SANT MARTÍ VELL

INDRET

Llabià

A PEU

**De Castell
d'Empordà a
Ullastret**

Pels camins d'en
Joan Pescador,
de Tossa

gavarres

www.gavarres.com

DE REGAL
EL DOCUMENTAL
'EL BOSCH, L'HOME
I EL FOC'

DOSSIER PEDRERES MINES, POUS I CAMINS

52 pàgines en què
coneixerem alguns oficis
relacionats amb la pedra
i la terra: calciners,
peons caminers,
pouaters, gent
que treballava
a sorreres i
terreres, miners
i picapedrers

FONTANA D'OR

La història d'Agustí Centelles i el periple del seu arxiu fotogràfic es poden veure en una gran exposició al centre de Girona

L'exposició «Agustí Centelles: les vides d'un fotògraf 1909-1985» recull la història del seu arxiu fotogràfic. Amb més de tres-centes imatges del fotoperiodista català es fa un recorregut per la Guerra Civil espanyola, l'exili, el camp de refugiats de Bram i les conseqüències d'aquests fets en el desenvolupament de la seva vida professional.

Fotografies que mostren la nostra història

Segons el comissari de la mostra, Miquel Berga, «l'exposició documenta la història de com aquells negatius es van salvar de la destrucció i van reemergir al cap de trenta-sis anys, i presenta, per primera vegada, una aproximació global a la figura del fotògraf i la seva obra [...]». Una maleta amb milers de negatius de la guerra, que Centelles es va emportar a l'exili per tal de protegir del règim la gent que hi sortia fotografiada.

Si a la innovació tècnica que va suposar la Leica en la seva manera de fer fotografies, li sumem el coratge d'un fotoperiodista que va al front i el geni d'un fotògraf que continuament busca innovar i reinventar-se, trobem el gran reporter de guerra que va ser Agustí Centelles.

Fins al 30 de gener de 2011

Activitats al voltant de l'exposició

Visites guiades a l'exposició

Dissabtes a les 18.30 h. Accés lliure.
Per a grups i col·lectius, reserva prèvia:
www.fundaciocaixagirona.org
Tel. 972 20 98 36

© Ben Dain

20 anys de pensament contemporani

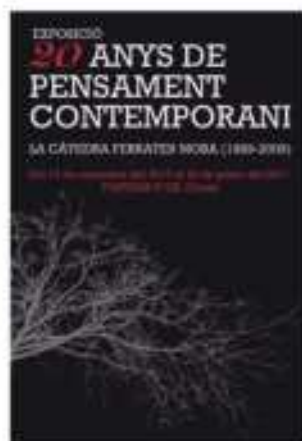
Amb motiu del 20è aniversari de la Càtedra de la UdG, la Fontana d'Or recull la seva història en una exposició.

La mostra és un recull d'imatges, textos, audiovisuals i projeccions dels personatges que han estat protagonistes de la Càtedra de pensament contemporani Ferrater Mora al llarg d'aquests vint anys, des de la sessió inaugural impartida pel mateix professor fins a les col·laboracions d'una trentena d'experts nacionals i internacionals que han participat activament en aquests estudis. L'exposició fa un retrat de la figura del mateix Ferrater Mora i apropa el visitant al fons documental que el filòsof va cedir a la Universitat de Girona i que aquesta darrera ha catalogat i classificat per tal que durant la mostra es pugui consultar.

Fins al 30 de gener de 2011

Activitats al voltant de l'exposició

La Càtedra Ferrater Mora i el centre Fontana d'Or han organitzat diverses activitats, com simposis, conferències i seminaris, que complementaran l'exposició. Per a més informació: www.fundaciocaixagirona.org / tel. 972 20 98 36.

EDITA >
 Editorial Gavarres, SL
 Germà Agustí, 1
 17244 Cassà de la Selva

REDACCIÓ >
 Telèfon 972 46 29 29
 revista@gavarres.com

PUBLICITAT I SUBSCRIPCIONS >
 Telèfon 972 46 29 29 (Eva)
 comercial@gavarres.com

DIRECTOR EDITORIAL >
 Àngel Madrià
 angel@gavarres.com

DIRECTOR >
 Pitu Basart
 pitu@gavarres.com

COORDINADORS >
 Eloi Madrià > Patrimoni i temes
 Carles Serra > Actualitat

COL·LABORADORS >
 Xavier Albertí
 Joan Badia-Homs
 Aina Basart
 Eduard Baulida
 Teresa Bonal
 Jordi Bonet-Coll
 Josep Burset
 Dolors Codina
 Aleix Comas
 Martí Cortadellas
 Xavier Cortadellas
 Teresa Costa
 Paco Dalmau
 Enric Fàbregas
 Lluís Freixas
 Jordi Frigola i Arpa
 Josep M. Fusté
 Dolors Grau
 Joan Llinàs
 Albert López Tauler
 Elvis Mallorquí
 Miquel Martín
 Josep Maymí
 Lúcia Masllorens
 Jordi Merino
 Anna M. Oliva
 Lourdes Oliveras
 Miquel Pairolí
 Joan Pinsach
 Marta Planellas
 Àngel del Pozo
 Judit Pujadó
 Eduard Punset
 Enric Ramonet
 Aniol Resclosa
 Joaquim Roglan
 Nuri Sabat
 Daniel Sabater
 Josep Santanó
 Elisabet Serra
 Jordi Turró
 Salvador Vega
 Joan Ventura
 Sílvia Yxart

EDICIÓ DE TEXTOS >
 Anna Boschdemont

DISSENY I MAQUETACIÓ >
 AMDG (Jon Gieré)

IMPRESSIÓ >
 Agpograf

DISTRIBUCIÓ >
 GLV

DIPÒSIT LEGAL >
 Gi-889-2002

ISSN >
 2013-3669

PUBLICACIONS DE L'EDITORIAL >

Cadi-Pedraforca
 www.cadipedraforca.cat

Les Garrotxes
 www.garrotxes.cat

Alberes
 www.alberes.cat

PUBLICACIÓ ASSOCIADA A >

> 'Millor Publicació en Català 2004'
 > 'Círcula d'Arboç 2005'
 > Premi APPEC 'Millor Editorial en Català 2008'

FOTO DE PORTADA: PEDRERA DE GIRONA AMB ALGUNES DE LES EINES, CEDIDES PER L'ESTEVE COSTA, QUE UTILITZAVEN ELS PICAPEDRERS.

AUTOR: JOSEP M. FUSTÉ.

gavarres

4-5

PRIMERS RELLEUS A VINT MINUTS

JOAQUIM ROGLAN (TEXT) // ÀNGEL DEL POZO (IL·LUSTRACIÓ)

7-17

CARTES DELS LECTORS / ACTUALITAT

18-24

CONVERSA MARIA ÀNGELS GENER

PITU BASART (TEXT) // ANIOL RESCLOSA (FOTOGRAFIA)

26-31

RETRAT DE FAMÍLIA CAN PIJOAN DE SOLIUS

JOAN VENTURA (TEXT) // JOSEP M. FUSTÉ (FOTOGRAFIA)

32-39

PERFILS

NARCÍS DALMAU / JOSEP ISERN / LEÓN VILLACAMPA / JOAN CASALS

DAVID PUJOL, PITU BASART, JORDI BONET-COLL, XAVIER CORTADELLAS (TEXT)

DAVID PUJOL, AINA BASART, EDUARD PUNSET, JOSEP BURSET (FOTOGRAFIA)

41-92

DOSSIER

PEDRERES, MINES, POUS I CAMINS

PITU BASART (COORDINACIÓ)

95-111

PATRIMONI

ETNOLOGIA // ARQUEOLOGIA // GASTRONOMIA // LLENGUA // FAUNA // FLORA // PLANTES I REMEIS

112-115

INDRET LLABIÀ

SÍLVIA YXART (TEXT) // ANIOL RESCLOSA (FOTOGRAFIA)

116-119

UNA MIRADA EN EL PAISATGE EL PUIG D'ARQUES

MIQUEL PAIROLÍ (TEXT) // XAVIER ALBERTÍ (FOTOGRAFIA)

120-123

A PEU

DE CASTELL D'EMPORDÀ A ULLASTRET

DANIEL SABATER (TEXT I FOTOGRAFIA)

ES CORRIOL DES SOT D'EN CONA

JOSEP SANTANÓ (TEXT I FOTOGRAFIA)

124-125

MEMÒRIA FOTOGRÀFICA COBLES I ORQUESTRES

LLUÍS FREIXAS (TEXT) // DOLORS GRAU (RECERCA FOTOGRÀFICA)

CONVERSA AMB L'ABADESSA EMÈRITA DEL MONESTIR DE SANT DANIEL.

De les Gavarres, de la vall de Sant Daniel –en altre temps dita Tenebrosa, Ombrosa, Profunda o del Galligants–, de la seva infantesa i primera joventut a Cassà, del seu pare i del seu avi, de la vida monàstica, n'hem vingut a parlar amb la Maria Àngels (Maria Rosa) Gener Huix, que fou abadesa del monestir de Sant Daniel des de 1996 fins a 2006. Ara n'és abadesa emèrita i fa més de 50 anys que forma part d'aquest cenobi benedictí, la comunitat religiosa més antiga de Catalunya que continua vivint en el mateix lloc on fou creada, aviat farà mil anys.

Pitu Basart > TEXT // Aniol Resclosa > FOTOGRAFIA

Maria Àngels Gener

Hem arribat al monestir de Sant Daniel tot passejant des del centre de Girona. Pel camí, hem vist les pedres de Sant Nicolau i de Sant Pere. I el llit del Galligants sense ni un fil d'aigua. Són quarts d'onze del matí quan entrem al recinte del monestir, al pati de flors de davant l'església. El sol comença a recremar l'aire d'aquest dijous de finals d'agost. L'Àngel Madrià i un servidor entrem i la mare priora, que fa de germana portera, ens rep. Quan li diem qui som ens fa saber que ja està avisada. Menys d'un minut i tenim al davant la Maria Àngels Gener. Petitona, de paraula veloç i de gest ràpid, ens fa passar un altra porta que ens deixa en una estança que dóna al pati d'on

venim. La sala té allò mínim perquè sapiguem on som: pedres i guix a les parets, una reixa metàl·lica que barra la zona interior, frescor de murs gruixuts, decoració cenobial –objectes ceràmics i cinc escultures d'alabastre– i aquell mobiliari just i necessari –una tauleta i quatre cadires. Res no és sobrer. Res no hi fa falta. La identitat benedictina? Seiem i parlem.

–Vau néixer a Cassà.

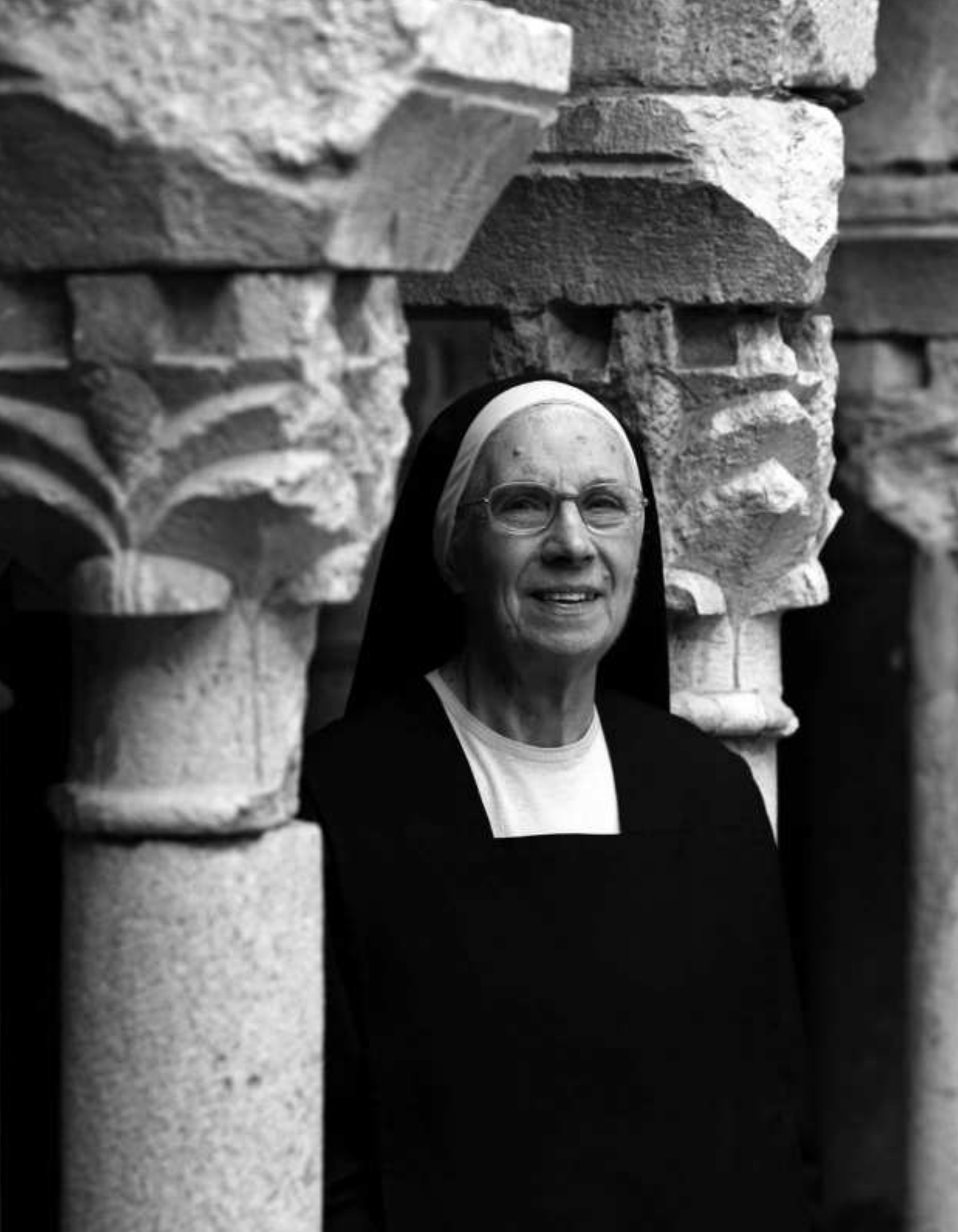
–«Sí, vaig néixer a Cassà el 20 de febrer de 1931, un mes abans de la proclamació de la República. Vaig tenir un germanet que va morir quan feia un mes que havia nascut, després dels fets d'octubre de 1934. La meva

germana va néixer un mes abans del començament de la guerra. I la mare deia fent broma que si naixia un altre germà seria un mes abans de la fi del món.»

–En una família de farmacèutics...

–«L'avi va ser el primer farmacèutic de la família Gener; el besavi era taper. L'avi es deia Joan Gener Prats i abans de casar-se vivia a la casa del carrer Major de Cassà, on viu ara la meva germana Montserrat.»

–Tot d'una, per la finestra que dóna al jardí, treu el cap la mare priora, tot reclamant ajut perquè no arriba aigua a una mànega amb què un noi senegalès hauria de regar les flors del

RETRAT DE FAMÍLIA CAN PIJOAN DE SOLIUS. *La casa de can Pijoan de Solius és centenària i no s'assembla gens a les tradicionals masies catalanes. La va fer construir Melcior Pijoan, i des de fa cinc generacions hi viu la família Pijoan, i tot fa pensar que per molts anys. Junt amb els seus familiars i socis de can Patxot, ja són els únics que es dediquen a la pagesia en aquest veïnat de Santa Cristina que té una identitat pròpia i molta història.*

Joan Ventura > TEXT // Josep M. Fusté > FOTOGRAFIA

Una nissaga ben arrelada a la terra

Al'entrada del mas hi ha un magnífic exemplar d'alzina surera que té uns 150 anys. Per tant, ja hi era quan el 1910 en Melcior Pijoan, masover del mas Tapioles, va decidir emancipar-se. Can Pijoan és un casalot que sembla pensat per un indià. En Melcior va encarregar l'edificació al mestre d'obres Narcís Gurnés, de Llagostera, amb les instruccions precises que abans de començar anés a mirar can Dilla de Santa Cristina d'Aro. En Gurnés va estudiar l'habitatge i va construir un edifici semblant.

En Melcior Pijoan era el rebesavi d'en Melcior Pijoan que ara té 13 anys, i que assisteix interessadíssim a la llarga conversa que mantenen amb el seu avi, que també es diu Melcior, el seu pare Joan i, a

estones, la seva mare Rosa i la seva germana Eva. Durant la xerrada ens acompanyen l'Eloi Madrià i un altre Melcior, en aquest cas Solé, propietari d'alguns masos a les Gavarres.

El mas Tapioles és just al costat de can Pijoan. Ara hi ha un hotel de turisme rural de quatre estrelles, que conviu harmoniosament amb el paratge de Solius i amb els caps de bestiar dels Pijoan. A principis del segle XX, assabentat en Melcior que una part de la propietat de mas Tapioles (en aquell temps de la família Malagrida) anava a subhasta, la va adquirir. Quan l'amo va saber que el masover volia aixecar el vol, el va despatxar.

Però ell ho tenia tot al cap i va triar un lloc excel·lent per bastir

casa seva. Ho explica l'actual avi Melcior: «El meu avi sabia valorar el producte que hi havia al bosc. Tenia molta amistat amb uns fabricants de suro de Sant Feliu, la família Planellas, que li feien de bankers, i ell els pagava amb llenya, carbó, suro...». Havia de ser un home llest, i a la seva nova propietat el primer que hi va fer va ser un pou, per garantir el subministrament d'aigua. El Ridaura passa a prop, però en Melcior tenia clar que volia construir la casa en un turó.

En el seu terreny havia localitzat una bona argila per fer els rajols, i van construir un forn per coure els maons necessaris per aixecar la casa. Les bigues són de ferro, comprades a Barcelona d'ocasió, i també hi va

JOAN VENTURA [Llagostera, 1955. Periodista]
JOSEP M. FUSTÉ [Cassà de la Selva, 1961. Fotògraf]

comprar les obertures. En resum, va construir un bon habitatge amb pocs diners. «El lloc on va fer la casa és molt ben triat», explica la Rosa.

Per fer-nos una idea de quina mena d'home era el rebesavi, quan es va acabar l'habitatge hi va voler un despatx. Era un pagès que menava un xic de bestiar, semblava vianda per a l'autoconsum, i es guanyava la vida amb les feines de bosc: rabasses, feixines, carbó, la pela del suro... En aquells anys, la terra de Solius era de poca producció i s'havien de confiar del bosc.

Quan la va comprar, la propietat aplegava unes 15 hectàrees. Més endavant, com que la família Malagrida del mas Tapioles anava venent bosc i camps, van comprar la

part on hi havia el molí d'en Mariano i camps a baix, a Ridaura. Del molí, només en queden unes restes de la presa.

Tres centúries. L'avi Melcior té una excel·lent memòria i una intel·ligència natural que desprèn tota la família. I la pot refrescar gràcies al seu avi, que va conservar una calaixera amb molts documents que permeten recórrer la vida de la família Pijoan durant tres segles: un capítol matrimonial, un testament, rebuts de pagaments i altres papers que es remunten fins al 1700. «És molt interessant que un masover tingui el coratge de plantar-se. Era d'aquella mena de gent que sabia comprar una finca, a canvi del que

hi havia al bosc, la qual cosa molts amos no sabien valorar.»

Per situar-nos en la nissaga Pijoan, sabem que els primers avantpassats documentats eren del veïnat de Crota de la Vall d'Aro. Una generació de finals de 1700 es va traslladar al veïnat de Sant Llorenç de Llagostera. A principis del 1800 se'n van al mas Sicars, de la Vall d'Aro. D'aquí, el germà gran, Bonaventura Pijoan Serra, esdevé el masover del mas Tapioles l'any 1839, i un altre germà, Baudilio, s'instal·la a can Bas de Romanyà.

Gràcies a l'Eva, que ara té 18 anys, i que va fer l'arbre genealògic com a treball de quart d'ESO, en podem fer un retrat precís. Els pares del rebesavi Melcior eren Jaume Pi-

En Melcior Pijoan, davant la casa que va fer construir el seu avi, a Solius.

M3

Els Montgrins estan actuant, mentre la Principal de la Bisbal espera el seu torn sobre el carro en un espai públic de Fonteta.

ANY: 1912

AUTOR: DESCONEGUT

PROCEDÈNCIA: CDD DEL MONTGRÍ, LES ILLES MEDES I EL BAIX TER

M4

Audició de sardanes a la festa major de Torrent.

ANY: 1902

AUTOR: DESCONEGUT

PROCEDÈNCIA: ARXIU MUNICIPAL DE PALAFRUGELL. FONS BASSA ROCAS

DOSSIER

PEDRERES, MINES, POUS I CAMINS

PITU BASART > COORDINACIÓ

El ventre de la terra [PÀG. 42]

PITU BASART [Cassà de la Selva, 1960. Filòleg]

La pedra i la calç [PÀG. 44]

ELVIS MALLORQUÍ [Riudellots, 1971. Historiador]

Punxó, escoda i buixarda [PÀG. 48]

PITU BASART

Balliu, la música de les eines [PÀG. 52]

ALBERT LÓPEZ TAULER [Castell d'Aro, 1980. Llicenciat en Història i Geografia]

Picapedrer i escultor [PÀG. 54]

PITU BASART

Dinamitant la Morena [PÀG. 58]

JORDI TURRÓ [Palafrugell, 1979. Historiador]

Pedreres bisbalenques [PÀG. 60]

JORDI FRIGOLA I ARPA [La Bisbal d'Empordà, 1934. Historiador]

La calç quan era viva [PÀG. 62]

XAVIER CORTADELLAS [La Bisbal d'Empordà, 1956. Escriptor]

Les mines de Mont-ras [PÀG. 66]

TERESA BONAL [Palafrugell, 1959. Filòloga]. NURI SÀBAT [Palafrugell, 1959. Filòloga]

Les terreres de Quermany [PÀG. 70]

MIQUEL MARTÍN [Begur, 1969. Escriptor]

Pedres, argiles i arenes [PÀG. 72]

JUDIT PUJADÓ [Barcelona, 1968. Escriptora]

Els clots dels terrissers [PÀG. 74]

CARLES SERRA [Quart, 1972. Filòleg]

Els pous d'abans [PÀG. 76]

JOSEP MAYMÍ [Cassà de la Selva, 1970. Antropòleg]

Quan tothom volia 'aiga' [PÀG. 80]

JOAN PINSACH [Llagostera, 1958. Professor d'ensenyament secundari]

Joan Saurí, saurí de Tor [PÀG. 84]

SALVADOR VEGA [Verges, 1964. Historiador]

La febre de l'or negre [PÀG. 86]

MARTÍ CORTADELLAS [La Bisbal d'Empordà, 1985. Filòleg i periodista]

Neta com una patena [PÀG. 88]

MARTA PLANELLAS [Barcelona, 1975. Periodista]

Perfils: Alfons Toses / Jaume Congost / Agustí Vila [PÀGS. 90 / 91 / 92]

ENRIC RAMIONET / TERESA COSTA / EDUARD BAULIDA

Vista de Girona des de les
pedreres // AUTOR: Fotografia
Unal. ARXIU: CRDI.

DOSSIER PEDRERES, MINES, POUS I CAMINS

El ventre de la terra

Pitu Basart > TEXT

En el dossier que ara comencem picarem pedra. Picarem pedra i vinclarem l'esquena. A les nostres latituds, de fet, més que vinclar-nos, ens *blinquem*. També ho fan tots els oficis que apleguem a les pàgines que vénen: picapedrers, miners, peons caminers, treballadors de sorreres i de terreres, calciners, pouaters... Tots, sense excepció, s'han de *blincar* perquè la terra és molt avall. Això, que la terra és avall, ho sabia en Josep Aymerich Viñolas, de can Guilla de Sant Mateu de Montnegre, que va ser peó caminer. Tristament, no fa pas gaire ens va deixar. Al número 3 de *Gavarres*, vaig tenir la sort de poder fer-li un perfil en què em va explicar que bona part de la seva vida –vint-i-sis anys– s'havia dedicat a aquest ofici. I que, d'aquest vint-i-sis, dinou va ser l'encarregat d'adobar tot sol el tram de la carretera que va de can Quintana a Montnegre i la branca que decanta cap a Sant Mateu. Durant la conversa em va dir que, al llarg de la carretera, feia gratalls als marges per aconseguir la terra amb què omplia els clots i també que tenia pedreres –com la que hi ha a prop de can Quintana– de les quals treia el llècol que capolava per engravar. També em va explicar que no havia tingut mai casella, només disposava de les eines: pic, pala, tràmec, rastell i

cabàs. «I on les deixàveu?», li vaig preguntar. «Les amagàvem a bosc – em va dir–, ningú no me les robava perquè, de treballar, no ho vol fer ningú.»

Tot i que, segons en Josep, a la gent no li agradava gaire de treballar, a les pàgines que segueixen podrem saber l'experiència de moltes persones que s'han fet tips de picar per extreure mineral, per preparar la pedra per a la construcció, per trossejar-la i engravar els camins o per arribar a l'aigua. Començarem coneixent, amb l'Elvis Mallorquí, la importància que va tenir la pedra de Girona a l'edat mitjana, sobretot per aconseguir la calç; en Joan Badia-Homs, per la seva banda, ens presentarà els quatre patrons dels picapedrers. Seguidament ens endinsarem en el món de les pedreres de la capital del Gironès –ben vives fins fa trenta anys– per conèixer-ne algunes nissagues: la família Costa, originària d'Olot i que va tenir pedrera a Girona després de la guerra; els Balliu, que, segons ens explica l'Albert López Tauler, sabien distingir el so de cada pedra; i els Casellas, que ja eren picapedrers al XIX i que, des de la meitat del segle XX, tenen en en Ramon Casellas un escultor de pedra, fusta i alabastre. Sortirem de Girona de la mà d'en Jordi Turró i d'en Jordi Frigola, que, respectivament ens

faran sentir les barrinades a la pedrera Morena de Mont-ras i veure la importància que ha tingut la pedrera del Convent a la Bisbal. Sense moure'ns del Baix Empordà, en Xavier Cortadellas farà servir la memòria d'en Josep Alemany per parlar dels últims calciners de Sant Climent, Peralta i Fonteta. La Teresa Bonal i la Nuri Sàbat ens endinsaran en les mines de Mont-ras a partir del testimoni de l'Ana Zamora i l'Antonio Cruz i dels records centenaris de la Maria Barceló. Pel seu costat, en Carles Serra ens donarà notícia de petites mines de baritina del massís de les Gavarres, concretament de Montnegre: la de l'Estivalca i la de can Vinyoles. Una altra forma de mina eren les terreres de les quals els terrissers i els pagesos treien material. En Miquel Martín ens presentarà la feina de les 'noies de ses terreres', a partir del testimoni de la Carme Pruneda, l'Anna Colomer i en Josep i la Vicenta Xicarts, de Regencós. En Carles Serra, que ha parlat amb en Valentí Prats, ens descobrirà les terreres de Gornal, a Quart. I la Judit Pujadó ens portarà a la pedrera, les sorreres i l'argiler de Gualta, que servia per argilar pallers i el terra de les cases de pagès.

Picapedrers treballant en una pedrera de Girona a les primeres dècades del segle XX // FOTO: Autor desconegut. ARXIU: CRDI.

Amb en Josep Maymí, en Joan Pinsach i l'Eli Serra baixarem als pous d'aigua guiats, respectivament, per en Lluís Carbó, de can Sacot de Cassà, d'en Narcís Vinyoles, de Llagostera, i en Generós Ciurana, de Caldes de Malavella. I en Salvador Vega ens farà saber que a Tor hi ha una saurí que, a més a més, se'n diu. En Martí Cortadellas ens recordarà la quimera de l'or

negre en les prospeccions petrolieres de mitjan segle XX a la Bisbal i a Vilopriu. La Marta Planellas en retornarà la memòria d'en Pedro Faro de Tossa, que havia estat peó caminer de la carretera de Sant Feliu, i l'Enric Ramionet, la d'en Fonso Torres de Llagostera, que ho havia estat de la de Sant Llorenç. I la M. Teresa Costa ens portarà a les sorreres del Ridaura a cavall del carro de l'avi Morales i dels records d'en Jaume Congost. Finalment, l'Eduard Baulida ens presentarà l'Agustinet Vila, que s'encarregarà de donar els darrers cops d'*es-carpa* al dossier.

Oficis durs, feines aspres, aquestes de gratar el ventre de la terra. Recordo que en Josep Aymerich, en Guilla, que sabia molt de mirar de reüll i encara més de llegir el pensament, al final de la conversa sobre el peons caminers em va dir: «Ep, però quan plovia no treballàvem, la feina ja es feia l'endemà...» I hi va afegir: «I quan calia, cargolàvem el cigarro...» Quan serem al final del dossier haurem picat força pedra. Però, com deia en Guilla, ho haurem fet en calma, la calma d'aquells temps en què les feines dures tenien sempre moments de repòs. 🍷

DOSSIER PEDRERES, MINES, POUS I CAMINS

La pedra i la calç

AQUESTS MATERIALS ESDEVINGUEREN, A L'EDAT MITJANA, ELS FONAMENTS DE LA PROSPERITAT DE LA CIUTAT DE GIRONA

Elvis Mallorquí > TEXT

No hi ha fets ni persones que, per si sols, puguin canviar el camí de la història, però en certes circumstàncies es poden convertir en l'espurna que fa girar el curs dels esdeveniments. Això és el que degué succeir l'estiu del 942, quan una tropa d'hongaresos va creuar les terres dels comtats catalans fins a la Lleida musulmana, deixant un rastre de destrucció al seu pas. A través de les actes de consagració i dotació d'esglésies reconstruïdes al llarg de la segona meitat del segle X, podem refer el funest itinerari dels hongaresos del 942. Com que no pogueren passar el pas de les Cluses, al Portús, s'enfilaren Tec amunt i van destruir Cuixà, Riuferrer i Prats de Molló fins al coll d'Ares; després entraren al comtat de Besalú, on van cremar les esglésies de Ribelles, Sant Feliu del Bac, Sant Andreu del Coll i els monestirs de Besalú, Banyoles, Sant Joan les Fonts i Albanyà; en terres empordaneses atacaren Fontanilles, i a les selvatanes, Amer i Santa Coloma de Farners, abans de dirigir-se cap a Barcelona i Lleida.

Els hongaresos van portar la por al cor dels homes i dones del segle X, que no van recons-

truir els temples cremats amb tàpia i pedra —*«ex luto et lapidibus»*—, com es feia almenys des del segle IX, sinó amb calç i pedres lligades —*«ex calce et lapidibus dedolatis»*—, tal com es descriu per als monestirs de Cuixà i Banyoles els anys 953 i 957. Aquestes són les notícies escrites més antigues que parlen de la calç a casa nostra.

Potser la gent de mitjan segle X es va adonar que les úniques construccions que havien resistit l'atac dels hongaresos —la fortificació de les Cluses i les muralles de Girona i Barcelona— eren obra dels romans, que sí que havien utilitzat la calç. Marc Porci Cató, al seu llibre *D'agricolia*, explicava com obtenir calç i com aprofitar-la per desinfectar l'aigua dels pous i els arbres, per blanquejar paper i parets i, és clar, barrejada amb aigua sorra, per construir edificis o, més ben dit, per unir de manera

perdurable les pedres amb què s'aixecaven parets i voltes.

Sense la calç, les esglésies que es van aixecar al segle X (en un estil senzill que ara anomenem preromànic) i al segle XI (en l'estil romànic que van difondre uns mestres de cases vinguts de la Llombardia) no haurien aguantat prop de mil anys. En realitat, va ser amb la calç i amb la tossuderia de la gent, o la fe, que aquests temples han superat tots els desperfectes del pas del temps. La combinació de pedra i calç, però, era costosa: calia pagar els mestres d'obra i adquirir els materials de construcció que, pel que fa als segles X i XI, no sabem d'on procedien. Potser per això calgué destinar els fruits de la recollida dels delmes i les primícies pertanyents als clergues i als senyors que, en les actes de consagració conservades, s'afanyaven a fer que l'escrivà hi fes constar el seu nom per assegurar-se, abans que ningú, la salvació de la seva ànima. Després, s'inicià una competició entre totes les comunitats d'habitants —paròquies, viles, ciutats— per tenir una església més resistent, més

gran i més enlluernadora que la dels seus veïns.

Girona, capital de la calç. Al segle XII la ciutat de Girona es va convertir en el principal centre productor

de pedra i de calç de les terres del bisbat. A la seva situació geogràfica excel·lent (al centre del bisbat, a prop del pont principal sobre el Ter i al damunt del que havia estat la Via Augusta), s'hi afegia la geologia local:

L'església gòtica de Sant Feliu: absis, coberta amb teulades i campanar. En primer terme, cobertes de les torres del portal de Sobreportes // FOTO: Fons Emili Massanas i Burcet / INSPA. Autor desconegut.

la calcària nummulítica, la 'pedra de Girona', va permetre el creixement progressiu de la ciutat a fora de les muralles romanes de la Força Vella, cap als burgs de Sant Feliu de Girona i de Sant Pere Galligants al segle XII, cap a l'Areny de l'Onyar al XIII i cap al Mercadal al XIV. La construcció dels edificis d'aquests sectors que ara formen el Barri Vell gironí es va fer amb pedra i calç de la ciutat. La primera notícia que en tenim és del 1206: l'abat de Sant Pere de Galligants va confirmar als germans Mascardell les terres, les pedreres i els forns que tenien al lloc de Boixeda, a tocar el burg del monestir i el riu Galligants. Fins el 1263 els Mascardell (*Gavarres*, núm. 15) van controlar aquestes pedreres i forns de calç —*petrariis et furnis calcis*—, que s'esmenten sempre a la vegada perquè, mentre les pedres ben tallades servien com a carreus per a la construcció, els talls sobrants eren utilitzats per a fer calç. Els forns medievals eren cavitats rodones excavades en un marge; des de l'obertura superior del forn s'hi posaven les pedres calcàries, primer les grans i després les petites; un cop omplert, el forn cremava contínuament durant 4 o 5 dies i, després de dos dies de repòs, es començava a treure la calç.

Ja al mateix segle XIII la calç gironina s'exportava fora de la ciutat. L'any 1277 els habitants de Lloret de Mar havien de prestar uns jornals al castell de Sant Joan si els ho requeria el castlà Bernat de Lloret, que s'encarregava de comprar la calç necessària per a l'obra i pagar el menjar dels traginers i de les bès-

DOSSIER PEDRERES, MINES, POUS I CAMINS

Punxó, escoda i buixarda

L'ESTEVE COSTA VA CONTINUAR LA FEINA DE PICAPEDRER DEL SEU PARE A LA PEDRERA QUE TENIEN LLOGADA A GIRONA, SOBRE LA FÀBRICA DE CALÇ DE LA BOÏGA

Pitu Basart > TEXT // Josep M. Fusté > FOTOGRAFIA

L'Esteve Costa Bartrina (Olot, 1934) viu —i de fet no podia ser de cap altra manera— al barri de les Pedreres de Girona. Tot i néixer a la Garrotxa, de petit ja va viure a Girona perquè el seu pare treballava amb en Xirgo, un picapedrer gironí. «Amb la guerra, el pare se'n va anar al front. I la mare, veient que els bombardeigs amenaçaven la ciutat, se'm va endur a Olot, amb la família». Acabada la guerra, el pare va tornar a Girona i va voler llogar una casa a en Negre, l'amo de gairebé tota la muntanya de les Pedreres. En Negre la hi va llogar, però li va posar com a condició que anés a treballar amb ell, que feia companyia amb el picapedrer Solés. «Aquest fet era normal entre pedreres: els treballadors passaven de l'una a l'altra amb molta facilitat». Quan va tenir casa, van tornar la mare i l'Esteve des d'Olot. A l'Esteve, l'esperava l'escola de la Salle: hi va anar fins al preparatori, als 13 anys. Dels 13 als 14 anys, va anar a l'escola d'aprenents (en aquell temps de feixisme obscur, els nois es preparaven per fer de lampista, de fuster i aprenien dibuix tècnic). «Durant aquesta època, al carrer

del Carme de Girona hi havia el taller dels Oliver, que treballaven la pedra. El pare va pensar que seria un bon aprenentatge per a mi i hi vaig estar-hi uns dos anys. Em vaig fer tips de polir piques amb paper de vidre, però hi vaig aprendre força». En Joan i en Josep Oliver, segons m'explica l'Esteve, són autors d'algunes escultures conegudes de Girona: «Una és el nen de la tortuga que hi ha a la plaça de la Independència. També van fer la barana del balcó de l'ajuntament de Girona, a la plaça del Vi.»

Aprenent de picapedrer. El pare de l'Esteve, però, ja feia temps que covava un pensament: tenir la seva pròpia empresa. Primer va arrendar una pedrera a can Sabench de Sant Ponç, però va resultar que la pedra no era bona, sortia blanca... Veient això, va saber que un propietari anomenat Bigordà—de Lleida—tenia una pedrera sobre la fàbrica de calç de la Boïga, al damunt mateix del camp de

Vista Alegre. I al cap d'un any la va llogar. Va ser llavors que l'Esteve, que tenia 16 anys, va començar a treballar amb el seu pare, a la pedrera. «Un picapedrer, per tenir ofici, havia de fer un aprenentatge almenys de tres a cinc anys. Un aprenent, amb el punxó i la buixarda, començava sobretot fent *bordillo*. Quan no feia això anava a cal ferrer a llossar les eines o bé a buscar aigua. Tingues en compte que a la pedrera no en teníem, d'aigua per beure, només hi havia una cisterna que recollia les aigües plujanes i que es feien servir per treballar». Si volien beure aigua havien d'anar al pou de la Roca i pouar-la amb la bomba que hi havia. «Era una aigua boníssima. L'anàvem a buscar amb un càntir de fusta, em sembla que en dèiem una bujola, o a vegades amb garrafes de vidre vestides de canya. I a l'estiu els treballadors tenien tanta set que quan arribàvem del pou ja podíem tornar-hi...»

La pedrera. Les pedreres tenien una sèrie d'espais en què es desenvolupaven les diverses feines. «El lloc d'on es treu la pedra és l'arrenc, és el pendent de muntanya d'on s'arrenca la pedra. La

feina del trencador—que és qui treballa a l'arrenc—és la més dura: feia servir maces i tascons per separar els blocs de la roca mare. Llavors hi posaven boles de ferro a sota per moure els arrencs amb els perpals i les perpalines, i a vegades un cric». Segons la mida dels blocs, es traslladaven a la plaça amb corrous—els més grossos—, amb carro llança—els mitjans—o amb carretó—els més petits—. «Els corrous i els carros llança—fets de fusta però amb rodes i reforços de ferro—volien com a mínim quatre persones, i a vegades més, per arrossegar els blocs.»

La plaça era el lloc on els picapedrers amb ofici treballaven la pedra; hi solia haver un cobert per poder aixoplugar-se o protegir-se del sol. A vegades també hi havia algun arbre i, no gaire lluny, la barraca o el cobert de les eines. Un altre espai era el moll, que permetia carregar a peu la pedra treballada als vehicles per portar-la a destinació. Per endur-se-la,

però, abans calia fer molta feina a la plaça. Segons l'Esteve, primer de tot es treballava la part superior del bloc amb el punxó i l'escoda, una mena de pic que tenia les dues puntes de forma piramidal. Quan s'havia fet aquesta primera feina de desbastar la pedra per igualar-ne la superfície superior, es començava a treballar amb la buixarda. «La buixarda—em diu l'Esteve—és una mena de martell en què les superfícies que treballen tenen petites punxes que en diem dents de cavall. Hi ha buixardes de 4 o 5 dents per aquelles superfícies que han de quedar granades; de 6 o 7, si han de quedar menys bastes, i de 10 o 12 si han de quedar fines». Llavors faltava *escafilar*. «*Escafilar* vol dir marcar els costats i tallar-los. Primer de tot, agafàvem herba i la fregàvem per la pedra. Amb un regle i una *escarpa* fina, marcàvem les línies rectes dels costats del bloc sobre el color verd que hi havia deixat l'her-

ba. I amb una *escarpa* quadrada que en diem *topo* trèiem la pedra que sobrava i deixàvem l'aresta perfilada». Després només faltava girar el bloc i treballar l'altra cara. Un cop s'havia acabat el treball de picapedrer, a vegades, si el client ho demanava, calia polir-la amb pedra d'esmeril, encara que, aquesta feina, no sempre es feia a la pedrera.

L'avellanat. Li demano si tota la pedra que surt de l'arrenc és del mateix tipus. «No, de cap manera. A les pedreres de Girona, dalt de tot de l'arrenc hi ha terra. A sota mateix hi ha una capa d'allò que nosaltres en diem terra d'escudella, una pedra que es desfeia i anava bé per rentar els plats. A sota de la terra d'escudella hi ha la sorrenca, una pedra poc consistent. Llavors ve la pedra blanca, que ja es toca amb l'avellanat, que és la pedra bona, la pedra que ens interessava per treballar: només tenia uns 80 o

L'Esteve Costa, a l'arrenc de la pedrera de la seva família.

DOSSIER PEDRERES, MINES, POUS I CAMINS

Balliu, la música de les eines

TRES GENERACIONS DE LA FAMÍLIA BALLIU HAN TREBALLAT LA PEDRA DE GIRONA, PRIMER A PEU DE PEDRERA I ARA EN L'EMPRESA FAMILIAR

Albert López Tauler > TEXT // Josep M. Fusté > FOTOGRAFIA

Escotar en Lluís Balliu Subirós (Sant Daniel, 1942) que ha viscut una professió com a part indestruïble de la seva vida sempre és un plaer. Fruir, endemés, d'una conversa amb aquesta persona, la qual ha succeït el seu pare en l'ofici, és una satisfacció. El cercle es tanca quan t'obre les portes de casa seva durant una estona i t'explica, orgullós, que ara són en Narcís i en Martí, dos dels seus quatre fills, els que s'han posat al capdavant de l'empresa familiar. L'ofici no és el menys important: «Ser picapedrer et marca, et modela el caràcter, et fa una persona exigent i dura». El personatge, tampoc: «Encara avui recullo còdols i pedres arreu». Formes i colors que l'atrauen d'un material noble amb el qual s'han modelat recíprocament al llarg dels anys.

El pare d'en Lluís Balliu era picapedrer a les pedreres de Girona, d'on ha sortit bona part de la pròpia ciutat, arrencada pedra a pedra d'unes muntanyes a les quals massa sovint hem girat l'esquena. Ell, ja de ben menut, corria per la Vinya Vella, la pedrera que son pare havia adquirit pels volts de l'any 1953. Quan el pare Balliu va comprar-la, una vinya a peu de

pedrera assedegava els picapedrers i trencadors durant les seves llargues jornades laborals. Fou llavors, sobretot a les tardes de dissabte, quan l'escola ja s'havia acabat, que el nostre protagonista començà a tenir els primers contactes amb l'ofici.

Ell no és picapedrer, la seva feina, a partir de 1974, quan mor el seu pare, serà portar les regnes del taller. Una feina que ha après a casa i a la qual aportarà la seva faceta de dissenyador i dibuixant. Des dels quinze anys ja dibuixava peces que algun dels picapedrers, que primer estaven sota les ordres del pare i després sota les seves, treballaria damunt la pedra.

La desaparició d'un ofici. El zenit del taller Balliu es viu al llarg dels anys setanta del segle XX. En aquells moments, fins a dotze picapedrers hi treballaven a jornada completa. A partir de llavors, l'ofici experimenta una revolució que n'implicarà gairebé la desaparició. «A poc a poc vaig veure com van anar desapareixent, primer jubilats i més endavant morts, gairebé tots els que havien treballat amb el meu pare primer i amb mi després», comenta. Sense cap dubte ha

viscut la feina de picapedrer a flor de pell, i avui s'emociona quan la sap gairebé extingida: «Aquesta feina es perd amb la desaparició dels picapedrers». No hi ha una nova fornada a l'ofici: «No tenim escoles de picapedrers, a Catalunya no; aquest ofici, sense la figura de l'aprenent, desapareix», afirma. En el passat, «quan un aprenent era capaç de fer una bola de pedra ben feta, ja tenia ofici». És l'aparició del diamant artificial i, consegüentment, l'aparició d'una nova maquinària, molt més ràpida i eficaç, el que fan desaparèixer l'escarpra, la *gradina*, el *topo*, el punxó, l'escoda, la buixarda, el regle, l'escaire i el compàs, eines associades al picapedrer i al so de la pedrera: «Cada eina, cada pedra té un so diferent i un picapedrer era capaç de reconèixer-les per la música que feien mentre un altre picapedrer les treballava; el vessant més poètic de l'ofici desapareix amb les eines». El cant dels picapedrers acompanyat pel trescar de les seves eines és substituït per una fressa mecànica i monòtona, i per una pols que abans era desconeguda. A l'arrenc, on el trencador obtenia els blocs de pedra que demanava el picapedrer, la invasió de màquines i

d'un so monòton i ensordidor augmenta. Mentrestant, a la plaça, sota els porxos i a resguard del sol i de la resta de les inclemències meteorològiques, es fa el silenci. Allà, on es portava a terme la feina del picapedrer, només hi queden els blocs de pedra que esperen per ser traslladats cap a les naus on les màquines els arranjaran tan ràpidament com desapareixen els picapedrers.

Avui els Balliu tenen el taller a Taialà, on mantenen l'ofici familiar. La feina que avui es fa té poc a veure amb la que es feia. Es continua treballant la pedra, però la tècnica i el tracte han canviat molt. Ara la informàtica i el control numèric manen. A més, la pedra autòctona, la pedra de Girona, apreciada arreu, ja no es pot treballar.

«Ha estat una pedra molt estimada i apreciada –ens diu en Balliu–, com també ho ha estat el marbre de les Gavarres», materials extrets de les entranyes d'aquestes muntanyes nostres. Avui per treballar amb la pedra de Girona tot són inconvenients: «La seva extracció i explotació suposen molts maldecaps administratius, és gairebé impossible!». Hi ha hagut pedreres a la Bisbal d'Empordà, a Calonge, a Madremanya i a molts altres racons del massís, però: «Per quina raó no hi pot haver una explotació artesanal d'algunes pedreres amb un pla de restauració adient? És absurd que totes les pedreres siguin tractades igual», tant les utilitzades per a l'extracció d'àrids i roca per a la construcció com les pedreres desti-

nades a la restauració i a la construcció artesanal. És obvi que no s'ha de permetre l'espoliació de la roca, sinó una extracció controlada per actuacions concretes, com la restauració i manteniment de certs edificis de les nostres contrades. «Això permetria continuar fent intervencions a casa nostra amb pedra autòctona i no amb pedra forana, amb materials que poden venir, fins i tot, de la Xina, com passa moltes vegades amb la pissarra». La reflexió, que ens sembla evident, topa amb l'administració i potser amb una protecció mancada d'excepcions que a mitjà termini «evitaria el possible saqueig, per exemple, de les parets seques», testimonis muts de les antigues feixes que resseguien els vessants de les Gavarres. «El llècol se l'enduran si no es recupera alguna pedrera i es protegeixen aquests vestigis de construcció agrícola», adverteix.

Acabem pensatius per les paraules d'una persona coneguda d'allò que diu, sàvia i conscient de la petja del seu pare, de la seva i de la dels seus fills. «Brolladors arreu; panteons i tombes als cementiris de Barcelona; peces al Palau Caramany de Girona; la restauració de l'església del monestir de Sant Daniel, a la meitat del segle passat, amb pedra arenisca de Montjuïc; un parell d'estàtues i paviments a la Sagrada Família de Barcelona; els característics marbres, taronja a la font dels Lleons i negre a Sant Miquel»: exemples d'un llegat que mai no desapareixerà. «En alguns casos, quan avui encara ho contemplo penso: 'Això ho va fer el pare i jo sempre ho he vist aquí i encara ho veig'». Pedres i peces que quan nosaltres ja no hi siguem encara preservaran els nostres records.

En Lluís Balliu assegut sobre unes pedres del pati del seu taller, a Taialà.

DOSSIER PEDRERES, MINES, POUS I CAMINS

Les terreres de Quermany

LES MINES BLANQUES DE REGENCÓS I LES MINES NEGRES DE PALS PROPORCIONAVEN MATERIAL PER A LA INDÚSTRIA CERAMISTA

Miquel Martín > TEXT

Les mines blanques estaven situades al vessant meridional de la muntanya de Quermany i se n'extreia una argila blanquinosa i fina anomenada caolí que s'utilitzava per fer-ne engalba. L'engalba, al seu torn, era emprada, un cop deixatada en aigua, per pintar o decorar la ceràmica. Part d'aquestes mines pertanyien al municipi de Regencós i es coneixien com les terreres d'en Bernat, propietat del regenconí Abdon Sabater Bonet, mentre que les que pertanyien a Pals eren conegudes com les terreres de l'Avi Rajoler, ja que les explotava Josep Bofill Pericay, veí de Pals i conegut popularment amb aquest nom. Les mines negres, en canvi, estaven situades a l'altra banda de Quermany, a la part més obaga, i totalment en el terme municipal de Pals. Se n'extreia una terra fosca i pissarrota molt apreciada que s'utilitzava per a la fabricació de cànirs.

Carme Prunedà i Palou, nascuda a Regencós el 1921, va treballar vuit anys a les terreres de l'Avi Rajoler. «Normalment

treballàvem a les terreres blanques, però de tant en tant ens feia anar a les mines negres de Pals, que a mi

no m'agradaven gens». Explica que durant una temporada van arribar a treballar-hi nou noies de Regencós,

la seva feina consistia a triar les impureses de la terra que, a cop de pic, extreia un operari de l'interior de les cavitats. S'asseien al voltant d'una taula a l'exterior de les mines i, amb un ganivet, anaven netejant la terra i dipositant-la en uns cabassos. Llavors s'abocava la terra en saques i es carregava als carros que havien de portar-la als ceramistes de la Bisbal. Treballaven de vuit a dotze del matí i de dues a cinc o a sis de la tarda, depenent de l'època de l'any. Els pagaven quatre pessetes al dia i, si anaven a les mines negres, en rebien cinc o sis. «Cobràvem el dissabte, però l'Avi Rajoler no era gaire bon pagador i a vegades deia que no ens podia pagar el jornal perquè el negoci no li anava gaire bé». Quan no cobraven, em confessa, es passaven el dilluns explicant rondalles o cantant cançons al voltant de la taula, mentre l'home que extreia la terra, en Paco Sabater, les re-

→ La pedrera de can Florian

La pedra de Begur sempre ha estat molt apreciada. Una de les primeres pedreres que en va extreure fou la de can Florian, situada al rec d'en Gara, prop de sa Riera. Els terrenys eren de la família de can Gara que, en emigrar a Montevideo, van donar-los al pescador Florian Pi Busquets. El seu nét, Florian Pi Ferriol, els va heretar i recorda que per tal de regularitzar-ne la possessió van haver de posar els terrenys a subhasta i comprar-los. A partir dels cinquanta, Nando Visa els va demanar permís per extreure'n pedra i més tard fou Josep Gual qui la va explotar. Amb aquella pedra, de gran qualitat, es van construir alguns dels xalets més espectaculars de sa Riera: can Sanllehy, can Cantarell, la casa dels Franco o dels Van de Walle. Els propietaris de la pedrera no en rebien cap compensació econòmica, fins que Josep Balmanyà hi va intervenir per tal que cobressin per la pedra extreta. A principis dels setanta, en Josep Casademont, Pitu Vinyaire, va provar de tornar a explotar-la, però les prospeccions que hi va fer no li garantien pedra de prou qualitat. Poc després, Florian Pi Ferriol es va vendre els terrenys i.

nyava perquè no avançaven la feina: «Érem joves i amb ganes de gresca i feiem *tantarejar* molt els homes que hi treballaven.»

Anna Colomer Corredor i el seu marit Josep Xicarts Miró també hi havien treballat de joves. En Josep aprofitava els permisos del servei militar, que va durar tres anys, per treballar a les mines o fer alguna altra feina per a l'Avi Rajoler. Però

la que hi va treballar durant onze anys, gairebé fins al seu tancament a principis dels anys cinquanta, fou la seva germana Vicenta. La Vicenta recorda que les terreres i les noies que hi treballaven eren com una institució al poble i la gent de Regencós solia exclamar: «Ja són les dotze, baixen les noies de ses terreres!». Si anaven a les mines negres, però, feien la jornada seguida, amb una migdiada, i se

n'havien d'endur el dinar. Sempre reclamaven a l'Avi Rajoler que els pagués el dinar i ell, molt de tant en tant, els portava arròs i sardines que s'havien de cuinar elles mateixes. L'operari que extreia la terra de les mines negres, que sortia en forma de pannes, es deia Emilio Granero i era natural d'Almeria. La Vicenta i en Josep m'expliquen que era una mica sorrut, però un gran professional que sempre sabia triar la millor veta. Les mines negres eren especialment perilloses perquè eren cavitats fondes i estretes, d'accés difícil i gairebé sempre apuntalades. S'hi havia de treballar amb llums de carbur i traçar els cabassos ajupits, per sobre d'uns taulons damunt l'aigua, enmig del degoteig constant de les parets. La Vicenta s'emociona recordant que un dia, quan van tornar de dinar, una de les mines s'havia ensorrat del tot, afortunadament no hi havia ningú a dins. La terra es portava en carro fins al tren petit de Torrent, els transportistes habituals eren en Trias i en Cornell de Pals. D'allà s'enviava a l'estació de Flaçà, des d'on es distribuïa a València i altres destinacions per a ús industrial.

La situació de les mines a una i altra banda de Quermany va propiciar una anècdota que, no sempre amb els mateixos protagonistes, m'han explicat diverses persones que hi van treballar. Cercant la millor terra per explotar, dos treballadors, un de la banda de Pals i l'altre des de Regencós, van anar cavant l'interior de les mines durant dies fins que es van acabar trobant. Havien construït un túnel que travessava la muntanya i unia els dos pobles. ■

Imatge presa a les mines blanques de Regencós a principis dels anys 40. D'esquerra a dreta: Rosita Miró, Empar Mató, Pilar Torras, Carme Pruneda, Pilar Mató, Vicenta Xicarts i Paco Sabater // Procedència: Carme Pruneda i Vicenta Xicarts.

Pedres, argiles i arenes

A GUALTA, HI VA HAVER UNA PEDRERA I UN ARGILER: L'UN VA DEIXAR DE FER-SE SERVIR QUAN JA NO ES VAN FER PALLERS I L'ALTRA ES VA CLAUSURAR ELS ANYS NORANTA

Judit Pujadó > TEXT I FOTOGRAFIA

No fa pas tant de temps, pagesos i vilatans de pobles com Gualta se servien de les pedres que es trobaven als camps per bastir tanques de pedra seca, barraques i feixes. Les pedres als camps eren una nosa. La necessitat tampoc no era tan gran. De com es van construir les cases, la majoria a la primera meitat del segle XVIII si fem cas de les inscripcions que hi ha a portes i finestres, ningú no en recorda res. Però als anys cinquanta i seixanta va arribar el turisme per capgirar-ho tot. Les cases s'havien de fer més de pressa que mai i a més, encara que fossin noves de trinka, els revestiments de pedra els donaven l'aire rústic que buscaven els nous visitants.

La demanda creixent de sorra,

grava i pedra va engegar pedreres on abans amb prou feines hi havia algun esvoranc en què els pagesos devien gratar quan necessitaven una carretada de material. De les pedreres de Gualta, de Begur i de Calonge va sortir material no només per al revestiment de cases a l'Empordà sinó per a Europa. Els camions arribaven a Alemanya, Suïssa, França i Holanda. Un bon negoci que es va començar a ensorrar als anys noranta, quan les normatives de medi ambient van voler regular-ne l'extracció, en bona mesura esperonats per grups ecologistes o veïns que veien com les queixalades es menjaven les muntanyes.

L'Antonio Alarcón Abellán va arribar a l'Empordà als anys quaranta.

En Josep Casadellà i en Jesús Xifra, amb l'Estrella, carregant argila de l'argilera de Gualta.

Va guanyar-se la vida amb el suro, va fer l'arròs i després va començar a treballar en l'extracció de sorres i graves del Ter. L'Antonio va morir l'any 1990. Ara és el seu fill, Francisco Alarcón Zamora, el propietari de la pedrera de Gualta i de les pedreres Susanna i Mas Prats de Begur, totes tancades. En Francisco està enfadat perquè ha perdut el negoci que va muntar el seu pare, que també era la seva forma de vida, i reivindica la feina de picapedrer: «Un ofici dur i maco, per al qual s'ha de ser valent i constant, però que t'emplena; quan trenques una pedra grossa i la treballes i veus com queda posada, et satisfà.»

Sorres i graves. «El meu pare va aconseguir una concessió de riu de

la companyia de l'aigua per extreure sorra del Ter –explica–. El Ter és un dels rius que encara porta més sorres i graves. Sovint s'acumulen en illetes, que és d'on s'extreuen. Abans de les màquines, la sorra es treia a mà. Es feia una cadena d'homes i amb uns garbells se seleccionava la mida: sorra, grava... Suposo que al principi es treia la sorra de les vores del riu, o dels camps que quedaven més a prop. Feien falta molts homes. Acostumaven a ser andalusos o marroquins. Hi havia pocs catalans. El meu pare m'explicava que els homes els anava a buscar als «barris de dones». Suposo que es referia als barris on abans hi havia més bordells, a Girona o a Figueres. Anys després l'Antonio va comprar els terrenys de l'actual pedrera, situada a Gualta, a una banda del puig de la Font Pasquala, on treballaven habitualment entre deu i dotze homes.

En Francisco va començar a treballar amb catorze anys. La pedra de Gualta diu que és calcària i que té un color molt bonic, «color d'albercoc», que diria l'Antoni Puigverd, i per això tenia tanta demanda. Però, segons explica, per vendre bé primer s'ha de trobar una bona veta i també saber donar a conèixer el producte. La feina a la pedrera sempre havia estat molt manual. S'arrencaven les peces amb la màquina o amb *barrenos*.

Un dels establiments on es podien comprar explosius era a la Bisbal i el regentava la família d'en

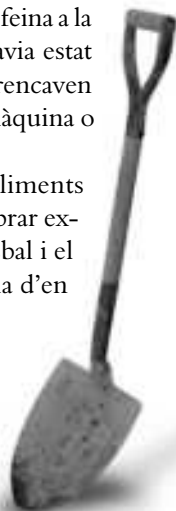
Jordi Frigola. «Fins al mateix dia que va morir mon pare», explica Frigola. «Em va trucar la Guàrdia Civil i em van exigir tot de certificats de bona conducta i finalment ens van tancar el negoci per *desafecto al régimen*». Venien dos tipus d'explosius: goma-2 i dinamita. En Jordi els anava a buscar amb una furgoneta a Sant Feliu de Llobregat, que és on hi havia el magatzem central. En un viatge duia l'explosiu, i en un altre els detonadors. Així no hi havia risc d'explosió. «Per esbardellar les roques es feien servir petites quantitats d'explosius

–explica– perquè els picapedrers no volien que les pedres s'esmicoleessin. Volien que quedessin peces grosses per poder-les desbastar. La goma-2 és gelatinosa, no li afecta la humitat i és molt potent. Veníem per una banda l'explosiu, i per l'altra el detonador, que eren uns tubs d'aram petits, la versió moderna de la pedra de foguera que es feia servir amb els arcabussos temps enrere. L'explosiu es venia en cartutxos. Quan s'introduïa la metxa al detonant s'havia de vigilar molt de no rascar el fons del tub, perquè podia explotar. Més d'un havia perdut els dits en aquesta operació.»

No només es venien explosius per a les pedreres. Els pagesos també en feien servir per estellar oliveres. Un cop a la pedrera, es feia un forat a la pedra i s'hi posaven els cartutxos, tot ben comprimit, i es feia explotar. Després amb una porra es trencaven les peces grosses, i a mà s'anaven picant fins que quedaven les lloses, llosetes, plaquetes o tacs que es feien servir a la construcció. «Era una feina artesana i ara l'ofici de picapedrer es va perdre –explica Alarcón–, perquè les grans empreses tot ho fan a màquina. Això vol dir molta més polseguera i contaminació». En Francisco té una barraca al mateix terreny on hi ha la pedrera. Hi ha plantat uns arbres just al davant. Ben a prop hi ha una bassa d'aigua. Hi ha veïns que diuen que no s'asseca ni a l'estiu, i que és la deu d'aigua que abans feia rajar la font Pasquala ☛.

☛ L'argiler

Camí del cementiri de Gualta la muntanya apareix també menjada. Aquí no hi ha, però, cap bona veta de pedra, sinó argila. Una argila rogenca que fins als quaranta, abans que apareguessin les màquines lligadores i que la recollida i la batuda dels cereals es fes a màquina, els pagesos feien servir per argilar els palls. Era la darrera fase del segar i el batre que podia durar un mes. Quan la palla era recollida, els palls es protegien amb una argila que prèviament s'havia desfet amb aigua i s'havia garbellat. Un cop argilada, la palla quedava protegida del mal temps i les humitats i es conservava en bon estat. En Josep Casadellà recorda que també s'argilaven les entrades de poc compromís de les cases. El terra argilat quedava ben dur i així s'evitava el fang i la pols. En aquells temps, l'argiler de Gualta era d'ús comunal, anys més tard l'Ajuntament el va treure a subhasta i el van comprar tres veïns. Ja fa molts anys que l'únic canvi que es produeix en aquest tros de muntanya són els caus que hi van fent els conills ☛.

DOSSIER PEDRERES, MINES, POUS I CAMINS

Els clots dels terrissers

SEGONS EN VALENTÍ PRATS, ELS OBRADORS DE QUART EMPRAVEN TERRA DELS PARATGES DE GORNAL, DEL PUIG I DE CAN CARTELLÀ

Carles Serra > TEXT // Josep M. Fusté > FOTOGRAFIA

Si per alguna cosa té anomenada el poble de Quart és per la terrissa, sobretot per la negra, malgrat que avui dia restin ben pocs artesans que encara mantinguin l'ofici. Anys enrere, en canvi, entre obra roja i obra negra, al poble hi havia hagut més d'una vintena d'obradors oberts. Can Batella, una casa situada al capdamunt del Raval, era dels llocs on se'n feia de negra. Allà va ser on va néixer en Valentí Prats dos anys abans de començar la guerra, i on, al costat del seu pare, va aprendre els secrets d'un ofici que la seva família havia practicat des de feia segles i que ell va continuar fins que, ara fa més de 40 anys, va coure la darrera fornada. A partir de llavors, sense poder abandonar la terrissa, es va dedicar només a vendre'n. Avui, ja retirat, resideix a Riudellots de la Selva, on l'hem anat a trobar perquè ens parli una mica del seu ofici, de com era en l'època en què ell s'hi va dedicar i, sobretot, d'algunes tasques concretes com ara la d'aconseguir la terra per fer els cossis, les gerres i la resta de peces.

A Quart, aleshores, hi havia mitja dotzena

de terreres en actiu, cadascuna amb terra diferent de la de les altres. Segons la producció que feia cadascú —negra, roja, material de construcció— se n'emprava d'un lloc o altre en major o menor mesura. A can Batella tenien prou clar quina era la que els permetia obtenir unes peces de més qualitat: «La terra de Gornal tenia l'avantatge que no suava, no era porosa, i amb els atuells podies salarhi i fer el que volguessis. Però no es podia treballar sola perquè era massa greixosa i si ho feies podia passar que, en desenfornar, si el forn era massa calent, les peces s'esventressin, per això la barrejàvem amb terra del Puig, que és més magra».

La terrera de Gornal. És a la part de les Brugueres, allà on es troben els termes de Quart, Llambilles i Fornells, dins d'aquest darrer municipi; tot i que el terreny d'on la treia en Valentí pertanyia a can Maynau, el nom el pren d'un dels masos més grans del poble, la torre de Gornal. Els tractes que feien eren el que avui anomenaríem 'tarifa plana': «Li pagaves un arrendament per tot l'any i podies

treure la que volguessis. Érem uns quants terrissers, en Quimet de can Llorenç, el seu germà Xavier, els de can Nando i els de can Marcó, tots de negre; n'hi havia de *roits*, el Fusteret, els de cal Sastre Negre i em sembla que els de ca l'Arbeca, que també la treien de *Gornau* però el terreny era d'un altre amo, de can Ferrando.»

A diferència d'altres terreres de Quart, com la del Puig o la de can Cartellà, en què l'explotació era a cel obert i s'anava traient la terra dels marges, a Gornal es cavaven clots quadrats d'entre 3 i 4 metres de costat que en podien arribar a tenir més de 5 de fondo. Això implicava que s'haguessin d'obrir en determinades èpoques de l'any: «Es feien a l'estiu perquè l'aigua no empipava i n'hi havia que tenien la mania que s'havia de fer en lluna vella perquè llavors les peces no suaven tant. En *trevíem* uns 60 o 70 *tamborells* que a nosaltres ens duia el Xanxo. Tenies terra per tot l'any perquè la barrejaves. A vegades no la gastaves tota però valia la pena de tenir-ne d'arrencada perquè si la deixaves un temps que s'aïregés era més dòcil per treballar-la».

La feina durava al voltant d'una setmana i, com que havien de ser quatre homes per fer-la bé, en Valentí havia de llogar jornalers. «L'avi Vef, en Pitu Guinó, en Jaume de can Salvi... Els deies: 'La setmana que ve o l'altra anem a treure terra a *Gornau*' i ja quedaves entès. A baix n'hi havia dos, un que arrencava i un que encabassava, un altre en un escaló que deixaves a mig pou que agafava els cabassos del de baix i els donava al de fora». No sempre es feia així, ja que ell mateix alguna vegada havia tret la terra «amb una cúrria». «I els de can Crehuet me'n recordo que tenien un torn que l'estirava una mula», ens explica.

Es tractava d'una feina pesada i també perillosa: «Quan estaves a un parell d'alçades havies d'anar *al tanto* que no s'esllavissés, quan hi havia més perill era cap al tard perquè la terra era calenta de tot el dia. Si veies una esquerra, l'anaves vigilant i quan *cavia* una guspira, feies un salt cap a dalt i llavors ja plegaves». No em puc estar de preguntar-li –i més després d'assegurar-me que recorda que havia mort gent en aquestes circumstàncies–, per les mesures de seguretat que prenién. «Si haguéssim fet els pous rodons, potser haguessin tingut més aguant però quadrats eren de més bon treballar-hi, ja els fèiem prou amples per poder-hi *quebre* bé dos homes i, quan estaves *envall* i

se n'esllavissava un tros, tenies *escapader*, si es feia massa just no et podies moure.»

Encara havia de ser més perillosa, m'imagino, l'extracció dels rajolers que, en arribar al fons, excavaven cap als costats, «els rajolers feien mines; tenien unes eines expressos, de mànec curt, una de només pic per fer la volta del túnel i uns pics molt lleugers per arrencar-ne la terra». Uns rajolers que també l'anaven a treure

al mateix indret. «Jo ja no ho vaig aconseguir, però deien que a *Gornau* hi havia una primera capa de terra bona per als terrissers, després de 4 o 5 metres una capa de bona per als rajolers i en acabat una altra de boníssima per als terrissers, llavors sí que es feien pous i després túnels», afirma en Valentí.

La terrera del Puig. La terra que en sortia, en canvi, ni portava tanta feina ni implicava tant de perill –tot i que també hi havia hagut accidents greus–. «També l'anàvem a treure nosaltres però allà només havies de picar fort, *lo* que fèiem si sabíem que hi tornariem al cap d'un temps era clavar una fusta on vèiem un beï perquè la pluja l'anés obrint i així la terra s'anés arrencant.»

A la terrera del Puig –que és a tocar del carril bici, a la sortida de Quart en direcció a Sant Feliu–, si ens hi acostem, encara hi podem veure els rastres

de l'activitat extractiva practicada fins no fa gaires anys. Al paratge de Gornal, en canvi, no n'hi trobarem cap; només els indicadors de la ruta cicloturista que el travessa, –batejada amb el nom d'*Argiles i terrissaires*–, una manera prou encertada, tanmateix, de retre homenatge a en Valentí i a totes aquelles altres persones que s'hi van endinsar a cops de pic per treure'n la matèria primera per a la seva feina.

En Valentí Prats, amb una peça molt antiga de ceràmica negra de Quart a les mans.

DOSSIER PEDRERES, MINES, POUS I CAMINS

Joan Saurí, saurí de Tor

GAIREBÉ PER CASUALITAT, UN BON DIA EN JOAN VA DESCOBRIR QUE TENIA EL DO DE SENTIR L'AIGUA I QUE ES PODIA DEDICAR A 'CAÇAR' POUS

Salvador Vega > TEXT // Eduard Punset > FOTOGRAFIA

Poques vegades l'onomàstica és tan escaient com en el cas del personatge que hem anat a trobar. Tots coneixem Ferrers que fan de paleta, Negres més blancs que un glop de llet, o Prims que són més aviat boteruts. En Joan Saurí Peracaula (Sant Sadurní de l'Heura, 1936), en canvi, fa honor al seu cognom: és un Saurí saurí. Per definició un saurí és una persona que té la facultat de trobar coses amagades sota terra, especialment aigua. Intrigats per aquesta pràctica ancestral, que per molts es troba a mig camí entre la praxi empírica i la iniciació màgica, i per d'altres és una incipient branca de la ciència, la radioestèsia, hem volgut conversar amb qui ens pugui parlar del tema. En Joan ens rep al seu domicili, a la plaça de Tor, on també ens acompanyen la seva esposa, Teresa Font (i aquí no em puc estar de fer-vos notar que no deixa de ser curiós que un saurí es casés, precisament, amb una font); una de les filles del matrimoni, l'Anna, que a més d'haver heretat el do del seu pare en reduplica la intensitat en els cognoms, perquè a més de Saurí es diu, òbviament, Font; i l'Helena Resta, que és filla de l'Anna

i també posseeix la mateixa facultat que l'avi i la mare.

En Genís Barrera. En Joan és un home de la terra. El seu rostre parla com un llibre obert: té els ulls petits, la mirada molt viva i atenta, i aquell somriure franc i amable que només pot sortir del cor de la gent senzilla i ferma. Amb el seu parlar pausat em va respondre amb profusió de detalls. No dubta, no defuig, no enganya. Li demano com i quan es va adonar que tenia la facultat de detectar corrents d'aigua subterranis. Em respon que un dia, cap a 1970, estava treballant a l'hort i va venir un veí, en Genís Barrera, un home que feia pous i que tenia el do de trobar l'aigua. Xerrant, xerrant, que si les deus d'aquest poble venen d'aquí o d'allà, en Genís va proposar-li: «Vols dir que no serveixes, tu, per caçar aigua?». En Joan, com a bon empordanès pragmàtic i descregut, li etzivà un «*me cagumde*, què coi m'expliqueu a mi, d'això!». El cas és que en Barrera se'n va anar a buscar el rellotge de butxaca que feia servir com a pèndol i van començar a fer provatures. Al capdavant, en Barrera va concloure: «Noi, tu ja serveixes per

caçar aigua». A partir d'aquell moment en Joan va anar practicant i desenvolupant la seva capacitat.

Em crida l'atenció que en parla com si fos la cosa més normal del món, no s'hi repenja, no em fa raonaments estrafolaris ni em parla de forces misterioses, ni presumeix de cap aire iniciàtic o màgic. Senzillament, em confessa que no sap per què passa, però passa. Em parla de les seves converses amb un físic alemany, el senyor Eard Schimmel, que estiuja a Tor i està fascinat amb les seves capacitats radioestèsiques. Des dels treballs del també físic Yves Rocard, un dels pares de la bomba atòmica francesa, la ciència mira de trobar una explicació racional a aquests fenòmens. Tant se val, no he vingut pas a Tor a escoltar la veu de la ciència, busco el relat de l'experiència.

Durant la conversa en Joan em va explicar nombrosos casos i anècdotes. Parlem de quan el va fer cridar l'alcalde d'un poble perquè els ajudés a trobar l'or que suposadament s'havia amagat durant la Guerra Civil; i d'aquell descregut que el va reptar a localitzar-li una xacra que només ell sabia, i en Joan la hi va detectar a

l'espatlla; i d'aquella granja on ja havien perforat fins a 160 metres i no trobaven aigua: ell els en va trobar, en un indret ben proper, a tan sols 12 metres; i el d'aquell espavilat que es pensava que tenia el do i va fer-se foradar la finca per tot arreu i no va tenir aigua fins que en Joan li va indicar el punt. No s'oblida d'explicar-me, també, que de vegades ha tingut algun fracàs.

Varetes de coure. M'interessa conèixer com s'ho fa en Joan per trobar l'aigua i els instruments que fa servir. Encara no he acabat de fer la pregunta que ja es posa la mà a la butxaca i en treu una clau anglesa lligada amb un fil, heus ací el seu pèndol. M'explica que, a l'hora de cercar aigua, el pèndol no és gaire pràctic, perquè per fer-lo funcionar t'has d'anar atu-rant. És per això que, quan es tracta de recórrer una finca per trobar-hi aigua, el primer que fa servir són les varetes de coure, que permeten anar

caminant, sempre seguint un itinerari ben calculat perquè no quedi cap racó sense explorar. Quan les varetes es creuen, vol dir que hi ha alguna cosa. Llavors, amb el pèndol podrà determinar la direcció de la deu. L'ideal, ens diu en Joan, és buscar el punt on es creuen dues deus, «és allà on s'ha de foradar». Per determinar la profunditat a què es trobarà l'aigua, en Joan ha desenvolupat un mètode propi: «Ho vaig descobrir al pou de casa», diu. En una mà sosté el pèndol damunt la deu i en l'altra se li han d'anar posant duros (aquelles peces de 5 pessetes que han desaparegut dels moneders). Cada moneda indica aproximadament un metre de profunditat i el pèndol deixarà de moure's quan a la mà hi hagi tants duros com metres de fondària. Com que veig que té duros d'en Franco i duros del rei, se m'acut preguntar-li si uns van millor que els altres i em diu que «és igual, tinc comprovat que el que compta és el pes de la moneda.»

La conversa acaba amb una demostració pràctica. En Joan, l'Anna i l'Helena m'ensenyen diverses aplicacions del do que tenen. Em crida novament l'atenció la naturalitat i la senzillesa amb què van fent. Fins i tot em manifesten la seva sorpresa i incredulitat davant el que poden fer. L'Anna és professora d'institut i l'Helena estudia medicina, cosa que no les fa gens sospitoses de superxeria. No és un joc. No és un engany. És un fet.

Fascinat per tot el que he vist i sentit, no puc resistir la temptació d'experimentar amb les varetes i descobrim que jo també tinc la capacitat de detectar corrents subterranis. Us asseguro que per a una ment tan quadriculada, cartesiana i racionalista com la meua és tot un repte mirar d'entendre què i per què passa. S'han creuat les varetes i he notat una sensació magnètica, molt similar a aquella força que sents quan jugues amb dos imants. Però encara em quedava una emoció forta més: quan li retorno les varetes de coure, en Joan em diu que me les regala. Em sento afalagat i m'envaeix la sensació que un saurí, un autèntic saurí, m'ha transmès ni que sigui una minúscula part del seu saber, cosa que agraeixo infinitament. No sé si realment seré mai capaç de trobar aigua sota terra, i suposo que la meua família es riurà una mica de mi, però jo me'n torno a casa molt content d'haver tingut la sort de conèixer una persona tan generosa, noble i de pedra picada com en Joan Saurí. Pel camí em vénen a la memòria les paraules de Galileu quan el papa el va fer retractar de les seves tesis heliocèntriques: «*Eppur si muove!*» (però es mou!) 🍷

L'Elena Resta, en Joan Saurí i l'Anna Saurí, amb els instruments per 'caçar' l'aigua i per determinar-ne la profunditat.

M5

La Principal de Llagostera a l'interior de l'envelat.

ANY: DÈCADA DELS 20

AUTOR: DESCONEGUT

PROCEDÈNCIA: ARXIU MUNICIPAL DE LLAGOSTERA. COL·LECCIÓ
AJUNTAMENT DE LLAGOSTERA

M6

**Actuació d'una cobla
al paratge de la Font
de Congost de Celrà,
durant la Feixina dels
veïns del Pont Major,
l'últim dia de les
festes del seu barri.**

ANY: PRIMERES DÈCADES
DEL SEGLE XX

AUTOR: VALENTÍ FARGNOLI

PROCEDÈNCIA: FONS
EMILI MASSANAS I
BURCET/INSPAI. CENTRE
DE LA IMATGE. DIPUTACIÓ
DE GIRONA.

PATRIMONI

PATRIMONI ETNOLOGIA

Els remeis pescadors d'en Peralta [pàg. 96-97]

TERESA COSTA [Santa Cristina d'Aro, 1963. Llicenciada en humanitats]

PATRIMONI ARQUEOLOGIA

Cases perdudes i espatllades [pàg. 98-101]

DOLORS CODINA [Ripoll, 1970. Arqueòloga]

JOAN LLINÀS [Sils, 1966. Arqueòleg]

ELVIS MALLORQUÍ [Riudellots, 1971. Historiador]

JORDI MERINO [Girona, 1960. Arqueòleg]

Una cassola de l'estofat de senglar que la Rosa Vilà Rovirola va fer en una olla antiga // FOTO: Joan Pinsach.

PATRIMONI GASTRONOMIA

Estofat de senglar a can Mascordet [pàg. 102-103]

JOAN PINSACH [Llagostera, 1958. Professor d'ensenyament secundari]

PATRIMONI LLENGUA

Antics alemanys a les Gavarres [pàg. 104-105]

LOURDES OLIVERAS [Sant Martí Vell, 1975. DEA Filologia Catalana]

PATRIMONI FAUNA

La serp de ferradura [pàg. 106-107]

ENRIC FÀBREGAS [Girona, 1972. Biòleg]

PATRIMONI FLORA

Les Dunes, un bosc? [pàg. 108-109]

ANNA M. OLIVA [Torroella de Montgrí, 1966. Biòloga]

PATRIMONI PLANTES I REMEIS

El pi [pàg. 110-111]

ANNA M. OLIVA

PATRIMONI FAUNA // Enric Fàbregas > TEXT // Aleix Comas > FOTOGRAFIA

La serp de ferradura

Una colobra amant de la calor i dels ambients rocallosos que troba a les Gavarres el seu límit nord de distribució

Tots sabem què és una serp i quin aspecte té, però la majoria de nosaltres no en coneixem els costums i ni tan sols quines són les poques espècies que es troben al nostre entorn natural. Aquest desconeixement, junt amb el seu aspecte i sistema de locomoció lliscant i esmunyedís, desperten pors a molta gent, i han portat en molts casos a la creença de moltes llegendes falses que donen mala fama a aquests animals.

Una de les característiques més conegudes d'algunes serps és la capacitat d'emmetzinar la víctima per tal que sigui fàcil capturar-la. Algunes espècies són extremament verinoses, com ara la serp taipan (*Oxyuranus microlepidotus*), distribuïda pel nord d'Austràlia, el verí de la qual és tan potent que una sola gota podria matar 12 persones adultes. A les Gavarres no trobem cap espècie de serp verinosa perillosa per a l'home; l'única serp realment perillosa que existeix a Catalunya és l'escurçó (*Vipera aspis*), però la seva àrea de distribució no arriba al sector gavarrenc.

Al massís, s'hi han documentat mitja dotzena d'espècies de serps. Dues són típiques de cursos fluvials, la serp de collaret i la colobra viperina; la serp llisa meridional, que es troba en les vorades de boscos com suredes i al-

zinars; la serp blanca i la serp verda són les més abundants, i les trobem sovint als marges de conreus o prenent el sol al damunt de l'asfalt; per últim trobem la protagonista d'aquest text, la serp de ferradura (*Hemorrhois hippocrepsis*), amant de les zones més àrides i rocalloses.

Al nostre territori hi ha altres éssers vius que hem relacionat amb les ferradures, és el cas dels ratpenats de ferradura, o el desferracavalls, una petita planta lleguminosa. Però per què l'anomenem serp de ferradura? És difícil imaginar una serp que pugui ser ferrada com un cavall. El nom popular d'aquesta colobra li ve d'un dibuix que té a la part superior del cap, en forma de U o V, i que pot recordar una ferradura. També fa esment d'aquesta característica el seu nom llatí d'espècie *hippocrepsis*, que etimològicament significa cavall (*hippo*) i sabata (*crepis*), és a dir, ferradura.

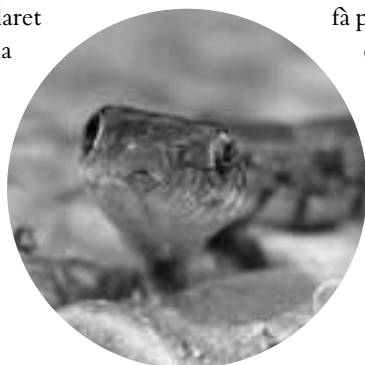
Quin aspecte té? Es tracta d'una colobra llarga i prima que pot arribar a fer 1,60 m de llargada. La cua és relativament llarga i gairebé ateny un quart de la longitud total. Sí, les serps tenen cua, encara que per a un profa pot resultar difícil de distingir on comença.

El cap està ben diferenciat del cos, és ovalat i aplanat, amb uns ulls

grans, de color marró clar o groguenc i la pupila rodona. Té el dors recobert d'escames llises i presenta una coloració de fons clara: blanquinosa, groguenca o olivàcia, sovint amb tons rosats. Tant el dors com els flancs estan decorats amb un disseny de taques fosques de forma arrodonida, el·líptica o romboïdal, disposades regularment i vorejades d'un ribet d'escames blanquinoses. La coloració de ventre és variable entre els individus i pot prendre tonalitats blanc groguenques fins a bru rogenques. Les escames que voregen els ulls i la boca són de color de marfil. Els individus més vells enfosqueixen, i es troba algun individu totalment negre. Un dels trets més característics és la marca distintiva del cap en forma de ferradura.

Una serp poc abundant. Es troba distribuïda per la mediterrània occidental; ocupa la franja nord-africana, el llevant i sud-oest de la península Ibèrica i dues illes mediterrànies: Sardenya i Pantellaria (Itàlia). El límit nord de distribució de l'espècie es troba justament a les Gavarres, es per això que aquesta colobra és poc abundant al massís, ja que no troba sempre les condicions de vida òptimes i els seus poblaments es troben aïllats els uns dels altres.

Es coneixen poques referències de l'espècie a les Gavarres. A l'Arxiu d'Herpetologia del Departament

de Biologia Animal de la Universitat de Barcelona, es recullen dades de la seva presència a Palamós, Mont-ras i Palafrugell; a l'*Atlas dels Amfibis i Rèptils de Catalunya i Andorra* (1995), se cita a Platja d'Aro, i en els darrers 5 anys s'ha observat l'espècie a Fitor, Vall-llobrega, a Cassà de la Selva i al barri de les Pedreres, a Girona.

Àgil i ràpida. De totes les serps que trobem a les Gavarres, la de ferradura és la més amant dels espais oberts, secs i càlids. Té una gran afinitat pels ambients rocallosos, amb vegetació arbustiva baixa.

Està activa durant el dia i en hores de crepuscle. És una colobra àgil i ràpida, que pot enfilarse fàcilment a la vegetació i a les roques. Cerca l'aliment activament en la superfície, inspeccionant forats, esclotxes, etc. S'alimenta de preses diferents en funció de l'edat i la mida. Els individus joves s'alimenten bàsicament d'insectes, els subadults s'alimenten principalment de sarganta-

nes i dragons, i els adults s'alimenten de petits mamífers i aus.

Tenen un període ampli d'activitat anual, amb un període curt d'hibernació. El cicle reproductor es caracteritza per desenvolupar-se de forma completa en el mateix any de calendari. S'aparellen al mes de maig i les postes tenen lloc entre juny i juliol. Els ous eclosionen al cap de dos mesos, entre agost i setembre. La posta consta de 5 a 10 ous que la femella vigila fins a l'eclosió. En néixer els colobris mesuren entre 20 i 30 cm. La maduresa sexual en els mascles s'assoleix quan mesuren aproximadament uns 50 cm, i en les femelles als 60 cm de longitud.

Les serps, protegides. És una espècie comuna i sense problemes de conservació en la majoria de la seva àrea de distribució, però al nord de Catalunya, on hi ha el límit nord de l'àrea de distribució ibèrica, les poblacions són escasses i aïllades. Es tracta d'una espècie de rèptil protegida a

escala europea, estatal i autonòmica. Quan les seves poblacions es troben prop de zones habitades, els atropellaments, la mort directa per part de l'home i l'ús de pesticides són les principals amenaces per a l'espècie.

Finalment, la darrera consideració que cal fer és que cada any moren un gran nombre de rèptils, especialment serps, en alguns casos víctimes d'atropellaments als camins o per la maquinària agrícola en els treballs dels conreus, i en molts altres casos de manera intencionada, per la mala fama que arrossegueu. Aquest fet en disminueix el contingut, especialment entre les espècies que tenen poca descendència. En general, els rèptils tenen una longevitat remarcable. De fet, per als humans, l'eliminació de les serps és clarament negativa, ja que no estem fent res més que afavorir l'augment de les poblacions de rosegadors (talpons, ratolins de camp...), els quals aquests rèptils contribueixen a mantenir a rega ❷

Exemplar jove de serp de ferradura (*Hemorrhois hippocrepis*), al barri de les Pedreres, a Girona.

INDRET

Sílvia Yxart > TEXT

Aniol Resclosa i Sílvia Yxart > FOTOGRAFIA

Llabià

*La placidesa d'un vol d'ocell a l'Empordanet
i a l'estany d'Ullastret*

SÍLVIA YXART [Barcelona, 1980. Periodista]
ANIOL RESCLOSA [Girona, 1980. Fotògraf]

A vegades, endinsant-nos per carreteres estretes i secundàries que voregen petits poblets de l'Empordà, descobrim marcs rurals recòndits on el temps sembla haver-s'hi aturat. Aquest és el cas de Llabià, llogarret del terme de Fontanilles que Josep Pla definiria com «aquells que s'alcen sobre un pujolet per no mullar-se els peus»; en aquest cas, per no mullar-se'ls a l'estany d'Ullastret que, per bé que avui no té aigua, algun dia en va tenir.

Tot i la seva alçada privilegiada, però, situat en una carretera secundària entre Serra de Daró i Gualta, només s'hi arriba si es busca o si es troba. I jo, avui, decideixo trobar-lo i, si pot ser, descobrir-lo de la mà dels seus veïns. M'hi acosto per Serra de Daró i, un cop creuo el pont sobre el riu, observo la silueta del nucli encimbellat a mà esquerra. Trenco per allà i deixo enrere la carretera d'Ullastret. Seguint el curs del Daró, travesso alguns camps de blat de moro, distingeixo un pastor que engega les cabres i, abans que la carretera s'enfilí, franquejo el rec Traient, que eixuga l'estany d'Ullastret.

Els primers masos del nucli apareixen acompanyats d'alguns edificis de nova construcció. L'especulació immobiliària no ha passat indiferent. Sortosament, però, poques cases trenquen l'harmonió contorn del poble. Pujo cap al nucli urbà. Una creu discretament col·locada dona la benvinguda amb un poema de mossèn Pere Ribot: «Dolç i obert, Llabià us dona la seva imatge, suavitat del paisatge i l'ajut de Sant Romà...». Aparco el cotxe al mira-

dor de l'estany. No és un dia gaire clar, però hi distingeixo diferents pobles. Sant Iscle d'Empordà, Serra de Daró, Parlavà, Ullastret i el seu poblat ibèric, que sembla observar-me des del puig de Sant Andreu. És increïble. També ho és la cromàtica de la plana en aquesta època de l'any. És un trencadís gaudinià, on els tractors que feïegen i els cotxes que avancen per la carretera semblen joguines.

Alguns documents històrics situen l'origen de Llabià entre els segles X i XI. Juntament amb Fontanilles era una de les possessions del comtat d'Empúries. Em pregunto si aleshores la plana estava coberta d'aigua. Pujo pel carrer Major cap al centre de la vila. La majoria d'edificis, restaurats per esdevenir segones residències, són construccions dels segles XVI al XVIII. Tenen finestres acabades amb llandes de pedra, detalls de ferro forjat decorats amb motius draconians i rellotges de sol magnífics que immortalitzen el temps mentre embelleixen la façana. Avui, una tarda qualsevol entre setmana, les llars resten tancades i el poble, a diferència del primer dia que vaig venir, es mostra reposat i tranquil.

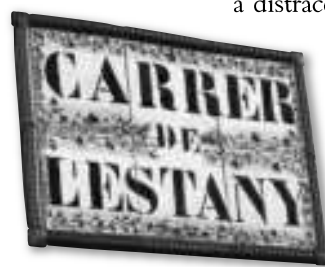
Origen rural. La Rosita Mas i el seu home, en Josep Alabau, són coneguts com els Alabau o els Patllari. Viuen al carrer del Mar, un dels més estrets del nucli i, com que a Llabià hi ha poc més de cinc carrers, no és difícil de localitzar. Me'ls trobo jaient a l'ombra del seu portal. Somriuen en veure'm i en aixecar-se descobriren que són, pràcticament, de la mateixa

alçada. Ell és de rostre més rodó i simpàtic, però ambdós són igual d'agradables. Passem dins i la Rosita m'informa que va néixer a Llabià cinc anys abans que el seu home, nat a Serra el 1931. Es coneixen des que eren nens. La casa on som ara, la va comprar el pare d'en Josep, en Patllari, quan només tenia sis mesos. I la seva mare, sempre que baixava a rentar roba al Daró, el deixava a can Patet, al carrer de l'Estany, on vivien la Rosita i les seves germanes.

Ells, com la majoria de famílies, s'han dedicat a l'agricultura i la ramaderia. I avui encara continuen fent-ho. De fet, «de les quatre granges lleteres que hi havia a Llabià, només quedem nosaltres», diu en Josep. El mateix succeeix amb la pagesia, cada cop n'hi ha menys que s'hi dediquin, i alguns ho combinen amb d'altres activitats econòmiques, com ara el turisme rural.

Llabià, a mig camí del cel, sembla que no hagi de sucumbir als canvis. De fet, si no fos perquè els oficis del sector primari estan perdent valor, un diria que ha resistit molt bé el pas del temps. És com un oasi enmig d'un desert. No té comerços ni n'ha necessitat mai. Algunes famílies, com la dels Alabau, durant un temps vengueren «quatre beures i polvos per rentar». Però foren coses puntuals, perquè en realitat, els pobles veïns omplien aquestes mancances i la majoria de productes provenien de casa. I de tanta feina que hi havia, quedava molt poc temps per a distraccions. Els diumenges,

potser, es posaven a jugar a cartes amb els veïns davant de la

A PEU PER LA PLANA DEL DARÓ

De Castell d'Empordà a Ullastret

L'ITINERARI UNEIX AQUESTS DOS POBLES PER L'ANTIC CAMÍ MEDIEVAL I RETORNA AL PUNT D'INICI PER LA MOTA DEL DARÓ

Daniel Sabater > TEXT I FOTOGRAFIA

Un diumenge de primers de setembre decidim sortir a fer un tomb. Pugem fins a Castell d'Empordà, que serà el punt de sortida de la ruta, en concret des de l'esplanada de davant l'entrada del castell. El topònim de Castell d'Empordà no deixa dubtes del seu origen, tot i que el temps ha portat a canviar l'ús de l'edificació, ha passat dels usos politicomilitars a l'ús hotelier.

Baixem, doncs, per la carretera de Castell d'Empordà. A uns cent metres trobem el carrer d'accés al petit nucli medieval. Val la pena accedir-hi. El poble està format per un únic carrer que, durant l'edat mitjana, permetia l'accés al castell. Baixem pel

carrer i arribem a l'entrada de l'antic recinte emmurallat, que conserva una arcada de l'antiga portalada.

Ullastret

Ullastret, com la majoria de pobles de l'Empordà, disposava d'un castell. Així, els primers documents en què se cita són del 1225. Del castell, no en queda cap vestigi i se suposa que estava situat davant l'església de Sant Pere. No obstant això, Ullastret conserva el recinte emmurallat format per deu torres. Aquesta important població, la tenien en feu els Vilagut, vassalls del comte d'Empúries. Curiosament, els comtes d'Empúries van cedir també a aquesta nissaga el feu del castell de Llaneres. Aquesta família el posseï fins al 1413, quan passà als Sant Feliu, senyors d'Ullastret. L'any 1421 la pubilla Francesca Vilagut, senyora d'Ullastret, es casà amb Bernat de Margarit, de la família que senyorejà moltes possessions de l'Empordà.

Aquesta emmarca una vista panoràmica dels conreus frondosos de la plana del Daró. Just passada l'arcada, seguim un corriol a mà dreta, que és l'antic camí d'accés al nucli emmurallat. Arribem de nou a la carretera de Castell d'Empordà. Girem a l'esquerra. Atenció amb el fort pendent!

Un cop arribats al planer, trobem a mà esquerra el mas Clotes, una de les cases pairals més importants de Castell d'Empordà. Seguim pel camí asfaltat, fins a travessar la riera de Vulpellac, que no deixa de ser un petit pas d'aigua. Continuem pel camí de terra, que ens porta fins a Sant Martí de Llaneres, un conjunt format per

A dalt, a l'esquerra, l'església de Sant Martí de Llaneres. I a la dreta, Castell d'Empordà.

dos masos i l'església adossada a un d'aquests. Aquesta església (documentada l'any 1101) fou la parròquia de Llaneres, que donava nom a aquesta contrada. Així, el castell, manat construir pel comte d'Empúries en zona fronterera amb les possessions del bisbe de Girona a la Bisbal, formava part d'aquest poble i fou anomenat castell de Llaneres. Amb el pas del temps, però, Castell d'Empordà ha acabat sent el nom del municipi, el qual finalment s'ha integrat a la Bisbal d'Empordà. L'església fou reformada el 1584: s'hi incorporà una porta d'estil renaixentista on hi ha l'emblema dels Margarit, llinatge vinculat a Castell d'Empordà durant moltes generacions.

La ruta continua a mà esquerra, resseguint la tanca de les granges i l'horta del mas Turró. El camí s'enfila lleugerament. A la bifurcació, agafem el camí de la dreta, que al cap de pocs metres passa a ser asfaltat. La ruta continua per aquest camí sense que hi hagi cap mena de dubte del recorregut que cal seguir. Arribats a una cruïlla de carreteres, dividim davant nostre el nucli d'Ullastret. Seguim recte fins a entrar al poble per una portalada de l'antiga muralla. Hem arribat a Ullastret pel camí vell de Castell d'Empordà, tal com assenyala el nom del carrer.

El recorregut passa per sota d'un dels elements més emblemàtics d'Ullastret: la Llotja, una petita plaça coberta d'estil gòtic construïda en els segles XIV-XV. Seguim pel carrer Major, un carrer estret, fins a sortir definitivament del nucli d'Ullastret, just a l'altura del carrer de la Creu. En aquest punt, ens podem fixar que

SORTIDA I ARRIBADA Castell d'Empordà

RECORREGUT Aproximadament 9 km

TEMPS TOTAL DEL RECORREGUT 2 h i 30 minuts a peu o 1 h en bicicleta (sense comptar les parades)

UNA ÈPOCA Tot l'any

ELEMENTS D'INTERÈS Castell d'Empordà, el mirador de Castell d'Empordà, Sant Martí de Llaneres, Ullastret

RELACIÓ DE DISTÀNCIES Castell d'Empordà (0 km), Sant Martí de Llaneres (1,2 km), Ullastret (2,8 km), Molí d'Ullastret (1,1 km), riu Daró (0,8 km), riu Rissec (1,5 km), riu Daró (1,2 km), Castell d'Empordà (0,5 km)

de la creu de terme només en queda la base que la sostenia. El camí asfaltat baixa cap a Daró. A la primera cruïlla de camins (200 m) girem a l'esquerra, i a la segona cruïlla (225 m) girem a la dreta. El camí passa a prop del Molí d'Ullastret.

Aproximadament un quilòmetre més enllà, creuem el riu Daró per un passallís i girem a l'esquerra seguint la seva mota. El camí transcorre entre el riu, amb una vegetació de ribera prou frondosa, i els camps de conreu, tots

de regadiu. Encara no a dos quilòmetres, creuem el Rissec. Seguim el mateix camí de la mota, on entre la vegetació es comença a fer evident la majestuositat de Castell d'Empordà. En el passallís següent, creuem de nou el Daró i seguim en direcció al nucli de Castell d'Empordà. Des del mas Clotes haurem de refer la pujada fins al castell. Quan sigueu a dalt entendreu perfectament per què el comte d'Empúries va construir el castell en aquest pronunciat tossal. 🏰

La Diputació de Girona i l'Obra Social "la Caixa" protegeixen el nostre entorn natural

La Diputació de Girona i Obra Social "la Caixa" col·laboren en la **preservació i la recuperació de boscos, rieres i altres espais naturals** de les comarques gironines, difonen els seus valors a través de l'**educació ambiental** i fomenten l'**ocupació de persones socialment desfavorides**.

Traslladors de la Fundació Obra Social de la Diputació de Girona. Servei d'activitats de desenvolupament al nu. 7ur al entorn dels boscos / Diputació de Girona - Oficina del Comtat de 2010

Obra Social "la Caixa"

Diputació de Girona
www.ddgi.cat

221
municipis

